

2010:64

Bosarps kyrka

-utvändig renovering

Antikvarisk medverkan, 2009

Helen Carlsson, Petter Jansson och Ingela Blomén

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2010:64

Bosarps kyrka

- utvändig reovering

Antikvarisk medverkan, 2009
Bosarps socken, 1197
Eslövs kommun
Skåne län

Helen Carlsson, Petter Jansson och Ingela Blomén

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.m.se

© 2010 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2008:64
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Helen Carlsson, takdetalj från öster

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Bosarps kyrka – utvändig renovering

Innehåll

Inledning	5
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder.....	7
Fasader.....	7
Tak	8
Tornspira/torntak med krönkors	8
Krönkorset.....	9
Takfall åt norr.....	10
Takfall i norr, kyrkans lågdelar.....	11
Långhus, takfall i norr	11
Långhus, takfall i söder	12
Kor, takfall i norr	12
Kor, takfall i söder	12
Förråd, f d bisättningsrum, takfall i norr	12
Sakristia, takfall i söder.....	12
Förstärkning av takstolar.....	13
Avvattning.....	13
Fönster, dörrar, luckor och järndetaljer	13
Avvikelser från länsstyrelsens beslut.....	14
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	14
Iakttagelser under restaureringen.....	14
Dokumentation av tornspirans plåtavtäckning.....	15
Dokumentation av tornspirans krönkors	17
Dokumentation av papptäckning lagd på trekantslist samt underliggande spåntak på långhusets norra takfall.....	18

Eslövs kommun

Pilen visar var Bosarps kyrka är belägen

Kyrkan sedd från nordost under renoveringsperioden

Inledning

Den antikvariska medverkan vid renoveringen av Bosarps kyrka är utförd av Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne på uppdrag av Kyrkogårdsförvaltningen i Eslöv. Dokumentationen består av foton, protokoll och minnesanteckningar från byggmöten, iakttagelser på plats samt arkivmaterial. Antikvariska medverkande har varit byggnadsantikvarier Petter Jansson och Helen Carlsson.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Rengöring, putsning och avfärgning genomfördes på kyrkans samtliga fasader. Tornspiran fick ny avtäckning med galvaniserad järnplåt, med den nu rivna avtäckningen som förlaga. Det tidigare kopparinkladda krönkorset i trä fick ny avtäckning av valsblank zinkplåt.

All ny plåt som enligt arbetshandlingar eller beslut ska målas kommer att målningsbehandlas med linoljefärg i samband med utgången av garantitiden, inklusive tornspirans och krönkorsets plåttäckningar. Den nya skivtäckningen utfördes med moderna plåtmått, 1 200 mm långa (1 120 mm synligt) och 600 mm breda.

Kyrkans norra takfall under renoveringen

Administrativa uppgifter

Objekt	Bosarps kyrka
Socken	Bosarps socken
Kommun	Eslövs kommun
Länsstyrelsens beslut	433-20152-09
Regionmuseet dnr	L12.30-116-09, 1197
Beställare	Kyrkogårdsförvaltningen i Eslöv genom Peter Magnusson
Bygglédare/konsult	Ramböll Sverige genom Niclas Hansson
Entreprenörer	Sydskiffer AB, Halmstad genom Patrik Wernersson
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Lund genom byggnadsantikvarier Petter Jansson och Helen Carlsson
Byggnadstid	September 2009 - Maj 2010
Bidrag till antikvarisk överkostnad	-
Slutbesiktning	2010-05-21

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Bosarps nya kyrka uppfördes 1868, delvis med material från den gamla kyrkan. Kyrkan består av ett brett långhus med västtorn, korparti i öster, sakristia i söder samt ett före detta bisättningsrum, som numera är förråd, i norr. Fasaderna är spritputsade och vitkalkade. Sadeltaken är täckta med enkupigt lertegel från Veberöd. Kyrkan fick sina tegeltak 1952, innan dess var taken papptäckta. Tre år tidigare, 1949, fick tornet sin plåtbeklädnad. En total omputsning av kyrkan med hydraulisk kalkputs genomfördes 1984. Avfärgningen utfördes med kalkfärg undantaget tornet som fick kc-färg. Samma år målades torntaket. Den senaste utvändiga renoveringen gjordes 1989. Enligt Niclas Hansson, Ramböll, bestod putsbruket av ”Okadur”, som innehöll cement. Kyrkans fasader avfärgades senast med kc-färg. I samband med 1989 års renovering utförde Landantikvarien i Skåne en murverksdokumentation av kyrkan.

Takfotsfrisen är sedan 1989 års utvändiga renovering utförd i stänkpuds.

Den åttakantiga tornspiran var skivtäckt med grå dubbelfalsad galvaniserad järnplåt, målad på plats, och kröntes av ett upprättstående kopparinklätt träkors.

Den befintliga skivtäckningen på tornspiran hade omfattande rostangrepp, framförallt mot väster och söder och huvudsakligen i falsarna. Även krönkorsets kopparplåttäckning hade omfattande skador och bedömdes som uttjänt. De två infästningarna som höll korset på plats var uttjänta, varför korset demonterades och ”avtäcktes”.

Kyrkans lägre takfall har en intressant uppdelning med spontad brädning på södra takfallet och stickor på det norra takfallet. Vid en första okulär inspektion av de norra takfallen bedömdes att dessa var i bra kondition. Vid en närmare besiktning då pannorna demonterades partiellt upptäcktes dock spår av läckage ända in till sticketaket, med både murken läkt och trasig papp.

Utförda åtgärder

Fasader

Då algsporer kvarstod efter högtryckstvätt behandlades samtliga fasader med Japes Grön Fri mot alger.

Den befintliga putsen på kyrkans fasader var mycket hård. I samband med blästring av fasaderna kunde man konstatera att befintlig avfärgning inte höll samma kvalitet över hela byggnaden. Överlag var fasaderna avfärgade med kc-färg, men partier med kalkfärg noterades också, till exempel på långhuset åt öster. Enligt arkivmaterial bör fasaderna vara avfärgade med kalkbruk förstärkt med hydraulisk kalk. Tornet ströks med kc-färg 1989.

Sydvästfasaden efter avfärgningen

Kyrkans lägre takfall med spontade brädor i norr och stickor i söder

Fasaderna avfärgades på följande sätt. De grundades först med ren kc-färg. De yttre skikten består av kc-färg förtunnad med kalk. Graden av förtunning anpassades till underlaget.

Tak

Tornspira/torntak med krönkors

Rötskadan i tornspirans råspons mot norr åtgärdades. I samråd med antikvarisk medverkande togs, i enlighet med arbetshandlingarna, beslut om att klä tornspiran med enkelfalsad plåt, som ersättning för den befintliga dubbelfalsade plåten.

Beslutet om att välja bort den befintliga lösningen med dubbelfalsning och galvaniserad målad plåt, till förmån för en traditionell ytbehandling bestående av platsmålning med linoljefärg tog för att få till stånd en traditionell och tekniskt hållbar lösning. Befintlig lösning med dubbelfalsning och platsmålning bedömdes som tekniskt undermålig, då den dubbelfalsade plåten svårligen tillåter underhållsmålning, varför plåten rostar i falsarna. Alternativet att välja dubbelfalsning och fabriksmålad plåt som inte kräver underhållsmålning valdes bort.

Efter önskemål från församlingen kommer plåten att betas naturligt. Handavtryck har gjorts mot söder, för att ge en fingervisning om när plåten är färdigbetad och det är lämpligt att måla.

En diskussion fördes om huruvida de nya plåtarna behövde kortas för att efterlikna de befintliga korta plåtarna. I samråd med antikvarisk medverkande togs beslutet om att använda de nya plåtarna i sin fulla längd på 1200 mm (1120 mm synligt), mot befintliga 1000 mm (synligt mått 920 mm). Motiven till beslutet var dels hänsyn till miljön genom att undvika onödigt svinn, dels att differensen på 200 mm inte bedöms avläsbar från marknivå.

Den nya skivtäckningen utfördes med tvärfalsförläggning enligt den befintliga. Tjockleken på de nya plåtarna är 0,6 mm.

Fallet på rännan ökades till det dubbla med en höjdskillnad på cirka 35 cm mellan högsta och lägsta punkt i rännan. Höjd och form på rännan utfördes lika befintlig, det vill säga 130 mm hög. Utformning av nya smidda rännkrokar skedde i samråd med antikvarisk medverkande. Klammern är av rostfri plåt.

Den gamla skivtäckningen hade en tekniskt felaktig konstruktion med stående tvärfals i anslutningen där skivtäckningen möter fotrännan. Detta gjorde att tvärfalsen fungerade som ståndränna. Kraftiga angrepp av gravrost blev följden av att vatten blev stående i falsen. Beslut togs att vid nytäckningen av spiran inte upprepa den befintliga konstruktionen.

En befintlig inspektionslucka i väst brädades igen. På grund av ett missförstånd mellan entreprenör och konsult utgick en tidigare överenskommen lucka på tornet, placerad i öster. I stället sattes ventilen i en skiva. En ny ventil utfördes med en bredd på cirka 300 mm nertill och en höjd på cirka 100 mm i triangels framkant.

Krönkorset

Vid omtäckningen av det befintliga krönkorset återanvändes korsets stomme av ek samt de oskadade nedre profilerade delarna som även dessa är gjorda av trä. Befintliga plåtförstärkningar på korset ersattes med förstärkningar av rostfritt stål. Vid ny plåttäckning av korset utslöts koppar som material eftersom tornspirans nya galvaniserade plåt kommer att vara omålade under en längre tid. Järnplåtens livslängd bedömdes förkortas onödigt mycket på grund av krönkorsets koppar.

Utifrån gamla foton av kyrkan gjordes bedömningen att korset av tradition har avvikit från tornspiran, både beträffande material och kulör, och att denna tradition bör fortsätta. Som nytt material valdes valsblank zinkplåt som löddes. Vid valet av material togs hänsyn till att korset skulle lödas, varför materialet måste vara lätt att löda. Den valda plåten innehåller två promille titan för att vara lätt att bearbeta. Zinkplåten målas samtidigt som torntaket. Plåten, som vid monteringen hade en helblank yta, kommer med tiden att få ett mattare, grått utseende.

Det lägra takfallet under byggtiden

Befintlig taktäckning på långhuset

Krönkorset återmonterades för att öka stabiliteten med fyra rostfria infästningar, i stället för de befintliga två.

Den nya anslutningen mellan kors och skivtäckning utfördes med mellanlägg av bly, vilket tidigare saknades och plåtens undersida målades med Beckers Metallprimer.

Valet av zinkplåt till tornkorset föregicks av diskussioner då bland annat skyddsbehandling av kopparplåten övervägdes. Linoljefärg var inte aktuellt då den inte betraktas som tillräckligt täckande och därmed gav otillräckligt skydd. Brandskyddsfärg diskuterades också, då denna har god vidhäftning och hade fungerat med tanke på spirans galvaniserade järnplåt. Alternativet med brandskyddsfärg valdes bort av två skäl, dels hade färgen sannolikt varit väldigt svår att avlägsna, dels finns färgen bara i rött och vitt, vilka inte bedömdes som adekvata kulöralternativ.

Takfall åt norr

Innan arbetet påbörjades och utifrån den inledande skadebilsbedömningen gjord med hjälp av ”titthål” diskuterades tre alternativ för underlagstäckningen på de norra takfallen:

1. Den gamla pappen bevaras. Ny papp läggs ovanpå.
2. Den gamla pappen bevaras under luftkanal och råspont. Risk för alltför tung konstruktion i förhållande till den lätta takstolskonstruktionen.
3. Den gamla pappen och takstolskonstruktionen tas bort. Nytt underlag med råspont och papplägg, i likhet med de södra takfallen.

Undertaket i kyrkans lågdelar

Takfall i norr, kyrkans lågdelar

Omläggningen av taket utfördes på följande sätt. De befintliga takpannorna demonterades. Samtliga stickor, all läkt och papp revs. Ett kvadratmeterstort tvärsnitt av yttertaket sågades ut i ett stycke som ett historiskt dokument att spara på vinden. Stora svackor i takfallen riktades upp med kilning på berörda takstolar medan de mindre svackorna behölls. Ny råspont spikades på takstolarna, varefter takstolarna försågs med ny underlagspapp, bär- och ströläkt. Det nya virket har samma dimensioner som det som använts i yttertaken på de befintliga södra takfallen. Till sist återmonterades de befintliga takpannorna.

Långhus, takfall i norr

När samtliga takpannor demonterades kunde omfattande skador konstateras på det befintliga papptaket. Därför beslöt man att riva den befintliga takkonstruktionen. Beslutet togs i samråd med samtliga engagerade parter efter ett möte med länsstyrelsen på platsen. Separat tillstånd från länsstyrelsen söktes för omläggningen av de norra takfallen på långhuset och det före detta bisättningsrummet. Det nya taket konstruerades på samma sätt som det södra takfallet. Befintliga tak-

Fuktskadan i före detta bisättningsrummet

Kilning

pannor återmonterades efter att ny läkt, råspont och underlagspapp kommit på plats. Vid omläggningen utfördes viss kilning av stora svackor.

Vid omläggning av tegeltaket spikades pannorna längs med två rader/kolumner vid anslutningar. I övrigt spikades var tredje panna i varje rad med en pannas förskjutning i kolumner. Dessutom fästes samtliga pannor med stromklammer från tornet och cirka 5 meter ut.

Långhus, takfall i söder

Skadorna på långhusets södra takfall var mindre än befarat. Det äldre papptaket var här och var kompletterat med nyare papp. I stället för att lägga om hela taket, enligt arbetsbeskrivningen, utfördes partiell omläggning nere vid takfoten och längs med kanterna, där pappen hade släppt.

Kor, takfall i norr

Båda takfallen i det befintliga kortaket är isolerade. Efter demontering av enstaka pannor på takfallet uppstod läckage med fuktfläckar utanpå på muren som följd.

Kor, takfall i söder

Skadorna på korets södra takfall var mindre än befarat. Partiell omläggning utfördes nere vid takfoten och längs med kanterna.

Förråd, före detta bisättningsrum, takfall i norr

Ett läckage från taket hade identifierats på vinden i det före detta bisättningsrummet. Missfärgningar uppträdde inne i det tidigare bisättningsrummet, upptill på väggen mot norr, vilket sattes i samband med att cirka fem takpannor tagits ner från taket. Beslut togs om att ta ner samtliga tegelpannor på takfallet, för att kunna göra en noggrannare inspektion av papptakets kondition.

Sakristia, takfall i söder

Hel omläggning utfördes.

Nya hänger, ny papp och läkt på takets lägdellarna *”Underarbete” på kyrkvinden*

Förstärkning av takstolar

Förstärkning av långhusvindens takstolar utfördes i trä i stället för av plattjärn. Detta avsteg från de överenskomna bygghandlingarna togs för att tillmötesgå önskemål från entreprenören.

Avvattning

Befintliga hänger, rännkrokar och fotplåtar av fabrikslackerad plåt ersattes av likadana nytillverkade i galvaniserad omålade plåt. Stuprör byttes partiellt vid behov.

I samråd med antikvarisk medverkande togs beslut att använda hänger med tappstycke i stället för de befintligt med otraditionellt utförande.

På hängerna fanns spår av tidigare målning med blymönja. Beträffande klamrar fanns två typer av utföranden representerade. Avståndet mellan klamrarna var anmärkningsvärt tätt. Beslut togs att löda gavlarna.

Fönster, dörrar, luckor och järndetaljer

Den stående träpanelen på inåtgående ljudluckor var på sina ställen rötskadad. Ljudluckorna åt norr med äldre fjällpanel var i bättre kondition än övriga nyare luckor klädda med stående panel. Murken panel gick partiellt att bryta loss för hand. Komplettering av panel utfördes på ett antal ljudluckor. Samtliga ljudluckor var blekta och målades i Mörkockra, 6020-Y50R. Bedömningen gjordes att de tidigare haft samma kulör som kyrkans ytterdörrar. Kulören togs fram med hjälp av skrapprov på entrédörren i väst. Samtliga ytterdörrar fick samma kulör. Till både ljudluckor och ytterdörrar användes alkydoljefärg lika befintlig.

Anslutningarna mellan solbänkar och putsytor var otäta och fick en översyn. Den befintliga tätningen utgjordes till stor del av silikon, vilken kompletterades. På grund av glapp mellan luckor och solbänk togs, i samråd med antikvarisk

Fönster efter renoveringen

Dörr efter renoveringen

medverkande, beslut om att komplettera samtliga ljudluckor med dropplist/droppnäsa i trä. Listerna målades lika luckorna.

Avvikelser från länsstyrelsens beslut

Ståndskivor, hängskivor m.m. på takfallen utfördes av galvaniserad målad stålplåt i stället för av bly, detta enligt arbetshandlingarna. Komplettering gjordes med underbeslag som fästes i läkten och förlängdes med hinder typ tornväggen. Underbeslagen försågs med vattenstopp och skarvades med överlapp.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Antikvarisk medverkande hade gärna sett en större noggrannhet vid den nya plåt-täckningen av korset och avser här det faktum att den yttersta plåten på mittstolpen, på två sidor, inte är tillräckligt lång, varvid en glipa uppstått i anslutningen mot fundamentet. Glipan är störst mot sydväst. Eftersom det finns plåt under glipan äventyras inte korsets hållbarhet, utan det rör sig uteslutande om estetik. Gliporna är dock inte synliga från marknivå.

Iakttagelser under restaureringen

På sockeln kunde tidigare behandling med tjära noteras.

Bland stickorna fanns även stickor märkta med texten ”Winther” på ovasidan. Varje sticka var försedd med en svart stämpel.

Sticka från kyrktaket

Det befintliga taket på de lägre takfallen mot norr bedömdes vara av stort kulturhistoriskt intresse, dels med tanke på pappens ålder, dels på grund av sammanhanget tillsammans med den lätta takstolskonstruktionen. Enligt äldre bildmaterial från 1944 har kyrkan tidigare haft slättäckning, i stället för papp lagd på trekantslist. Äldre foton från 1920 till 1928 visar däremot kyrkan med listtäckning på samtliga takfall åt söder, vilket kan tyda på att också det befintliga undertaket i norr på långhuset, koret och f d bisättningsrummet kan dateras till 1920-28.

I samband med demonteringen av krönikorset gjordes reflektionen att fundamentet kan ha snickrats ihop på plats och att såväl fundament som kors kan ha plåtats på plats. Frågan är om korsarmarna kan ha kortats av i ändarna, de sågade avfasningarna, på plats, i avsikt att anpassa korsets dimensioner till koppjarplåtsavtäckningen.

Dokumentation av tornspirans plåttäckning

I samband med rivning av underlagspapp och plåttäckning framkom inga spår av något annat, äldre takmaterial. Liggande panel bör vara den ursprungliga sedan tornet inkläddes med plåt 1949. Kompletteringar av underlagspappen har sannolikt gjorts vid olika tillfällen, med tanke på hur pappen ser ut uppe på tornkorsets fundament jämfört med längre ner på tornspiran. Efter att pappen avlägsnats framkom att panelbrädorna var numrerade. Med blyerts åt samtliga väderstreck, enligt det arabiska siffersystemet, med början högst uppe i tornspetsen. Även romerska siffror förekom på samma bräda.

En befintlig inspektionslucka på tornspiran var belägen i väster. Ovanför luckan fanns en krok.

Två utkastare med tillhörande stuprör var placerade i det nordvästra respektive det sydvästra hörnet.

De befintliga skivorna hade ”moderna” mått, 570 mm från fals till fals. Dagens mått är 600 mm inklusive falsar. Enligt muntliga uppgifter kan det röra sig om en tysk falsning, eftersom klamrarna oftast inte är synliga vid dubbelfalsning.

Skivtäckningen på tornspiran hade centrerad indelning. Tornspirans takfall, räknat från spirans topp ner till ”knäcken” var 12,8 meter, omfattande 13 plåtar på höjden. Resterande takfall efter ”knäcken” eller kjolen är två meter. Den översta skivtäckningen, under krönkorset med tillhörande fundament, omfattade åtta skivplåtar, där varje plåt hade en kortare synlig längd på 840 mm. De översta plåtarna var något avsmalnande uppåt och följde panelens hörn. Den synliga plåtlängden, undantaget den översta skivtäckningen var 920 mm och synlig plåtbredd var 550 mm.

Taket är lagt på följande sätt. Från och med fjärde eller femte plåten uppifrån mätt falsades plåtarna med ”fasade hörn”. Detta kan även kallade kilar, slit-sar eller fasningar. Tvärfalsarna var förskjutna i höjded med olika avstånd, från mindre än 35 mm förskjutning upp till 100 mm förskjutning. Det förekom ingen förskjutning av plåtarna i ett och samma falsade hörn. I ”knäcken”, det vill säga, övergången mellan tornspirans övre respektive nedre del ”kjolen” eller nedersta fallet, fortsatte plåtarna oavbrutet över vecket/knäcken, det vill säga utan tvärfalsar. På tornspirans nedre del, ”kjolen”, var tvärfalsarna genomgående förlagda med halv förskjutning.

Tornspirans nedre del var försedd med en så kallad fotplåt vid nedersta fallet/”kjolen”. Avståndet mellan rännkrokar exklusive kompletterande förstärkningsrännkrokar var 370-390 mm och inklusive kompletterande förstärkningsrännkrokar 160-200 mm. Antalet falsar på norra takfallet; 11 ståndfalsar, 15 tvärfalsar (hakfalsar) samt en upprättstående tvärfals längs med hela fotplåten.

Plåtåtgången på norra takfallet: 25 fullskaliga plåtar samt fem kortade plåtar.

Vid skivtäckningen av tornspirans nedre del, ”kjolen”, förekom tre olika mått på plåtar”, fullskalig plåt” 550 x 920 mm, ”stor plåt” 550 x 756/750 mm samt ”liten plåt” 550 x 340 mm. Tornspirans nedre del (”kjolen”), understa skivtäckningen ovanför fotplåten: tre fullskaliga plåtar samt två kortade plåtar. Synlig plåt”höjd” bredd 535 mm. Synlig plåtlängd, räknat från öster till väster: 1 810 mm, 1 820 mm, 930 mm.

Falsningssystemet som använts var, lodräta ståndfalsar som, uppifrån och nerräknat, successivt ökas till antalet beroende av hörnpartierna (fasningarna/kilarna/slitsarna).

Plåtåtgången var tre plåtar åt varje väderstreck samt tre plåtar åt respektive nordväst, nordost, sydväst och sydost.

Till den understa skivtäckningen ovanför fotplåten gick det åt sammanlagt 16 hela, fullskaliga, plåtar, två kortade plåtar och fyra avfasade hörn.

Fotplåten var 180 mm hög och den synliga plåtlängden var 1 830 mm. Till fotplåten på norra takfallet gick det åt fyra plåtar.

Klammeravståndet, det vill säga, från korsets lökformade fundament till första klammern på tornspiran var 500 mm, därefter 370 mm och därefter 410 mm. Klammeravstånd på ståndfalsar, 2:a bomlagret, är oftast 410 mm men det varierar mellan 380 mm och 430 mm.

Pappvådernas bredd på tornspiran, översta våden under fundamentet var 230 mm. Pappen var spikad med ett avstånd mellan 75 mm och 90 mm.

Dokumentation av tornspirans krönkors

Det befintliga kopparinklädda krönkorset var försett med ett likaledes kopparavtäck, lökformat fundament. Fundamentets kopparavtäckning utgjordes av 10 skivor på bredden. Två av de tio falsarna utgjordes av uppräta ståndfalsar. Utifrån funna maskintillverkade kopparspik kan vi preliminärt utgå från att korsets kopparavtäckning inte är äldre än från mellan 1952 och 1955. Ändarna på såväl korsarmar som mittstolpe var avtäckta med kvadratiska kopparplåtar med måtten drygt 135 x 135 mm, utförda med fyra avfasade ytor som möttes i en imaginär spets. Kopparavtäckningen på respektive korsarm hade måtten 280 x 134 mm.

Nedanför korset fanns hyvlad råspont.

De befintliga infästningarna utgjordes av två stag med måtten 50 x 10 x 950 mm, placerade i öster respektive väster. Kopparplåtsavtäckningen var falsad på två ställen. Då falsarna togs upp föll plåtens innanmäte ut i flera större och mindre bitar.

Träkorset består av en mittstolpe och fyra korsarmar i bilad alternativt handhyvlad ek. Till korset hörde ett lökformat fundament av industriellt sågat virke, möjligen lärk att döma av den rödaktiga tonen. Fundamentet är sannolikt yngre än korset. Bortsett från några torrsprickor på korsarmarna och en rötskada i mittstolpens ändträ var virket i förvånansvärt bra skick. Allt virke återanvändes.

Korset: samtliga korsarmar var i ändarna utförda med fyra avfasade ytor som möttes i en imaginär avsågad spets, vilket resulterande i en plan yta, 70 x 60 mm stor, knappt 60 x 60 mm på en av armarna. Den fasade ytan var betydligt ljusare än omkringliggande ytor och var sannolikt en senare åtgärd.

Mittstolpen var inte åtgärdad likt korsarmarna utan hade kvar sitt valmade utseende. Det ursprungliga utseendet är med största sannolikhet mittstolpens. I

mittstolpens ände fanns, av hittills okänd anledning, fem spikhål. Fyra av spikhålen hade en symmetrisk placering, mitt emot varandra, på motstående fasade partier. Två slags spik påträffades. Dels hittades maskintillverkad kopparspik till kopparplåten, dessa är inte äldre än från 1952, dels maskintillverkad rostfri spik. Träkorset hade en fullängd på 1520 mm exklusive den fasade ”toppen” på 40 mm. Mittstolpens längd upp till korsarmarna var 1111 mm. Den övre delen av mittstolpen utgörs av ett separat trästycke med längden 270 mm och en 10 mm bred träkil.

De fyra korsarmarna: varje korsarm hade en ungefärlig bredd på 120 mm (120 mm, 115 mm, 124 mm och 118 mm). Till skillnad från mittstolpen som hade avfasade hörn, fasning på fem mm, hade korsarmarna skarpa hörn. Den sammanlagda bredden från västra till östra korsarmsspetsen var 685 mm, motsvarande korsarmspar söder till norr var 690 mm. Varje korsarm, själva trästycket, var mellan 272 mm och 295 mm långt. De fyra korsarmarna är troligen laskade i varandra, medan mittstolpens övre del var fäst med trädubb.

Järnbeslag: De fyra korsarmarna låstes underifrån med hjälp av fyra järnbeslag, varav ett saknades, sannolikt upprostat. Beslagen var 188 mm långa, bockade i 90 graders vinkel och fästa med enkla spårskruvar med diametern 11 mm.

Korset var förankrat i tornspiran med hjälp av **två järnstag**, av vilka det ena rostat sönder och brutits sönder i två bitar. Det intakta järnstaget var 45 x 13 mm med en längd på 1 260 mm och förankrat med sex skruvar. Hålen är maskinborrade.

Lökformat fundament i trä: Stommen utgjordes av fyra större enheter. Några av de större bitarna i stommen var fästa med trädubb och satt fortfarande ihop vid demontering. Gröna färgspår, troligen efter kopparplåten, kunde noteras på trävirket. I övrigt upptäcktes inga äldre färgspår eller spår av stämplar, inskriptioner eller dylikt.

Dokumentation av papptäckning lagd på trekantslist samt underliggande spåntak på långhusets norra takfall

Papptaket: Efter partiell demontering av takpannorna kunde konstateras att yttertaket bestod av behandlad lumppapp lagd på trekantslist. Avståndet mellan trekantslisterna var 510 mm. Lumppappen bedöms som gammal. Utifrån det underlag som vid den aktuella tidpunkten fanns att tillgå kunde en exakt datering av pappen inte göras. Möjligheten att det rör sig om ett ursprungligt material kan i dagsläget inte uteslutas. Vid uppvärmning av pappen framkom en lukt av asfalt,

Befintligt taktegel tas ner

Låghusdelens vind

vilket tyder på att pappen inte bör vara äldre än från 1940. Enligt uppgift från Icopal är det dock inte osannolikt att det ändå rör sig om tjärpapp, som sedan strukits med asfalt. Strykning med asfalt utfördes vanligen vart tredje till vart fjärde år. Det tjocka lagret av ”strykningar” på befintlig papp kan tolkas som spåren efter just flera strykningar med asfalt.

Den befintliga pappen var lagd i långa våder med vertikal täckning, från taknock till takfot. Täckremсор täckte de trekantslister som, med 510 mm mellanrum, spikats lodrätt på taket.

Den befintliga läkten var cirkelsågad.

Spåntaket: Bland stickorna fanns en del stickor märkta med texten ”Winther” på ovansidan. Stickornas mått är 68 x 467 mm.

Nockens konstruktion är anmärkningsvärd, den består av infärgat rosaaktigt nockbruk. Nockpannorna har murats ovanpå putsbruk och bitar av taktegel. Listerna är avfasade uppåt och slutar nedanför nocken. Nocken är försedd med nockbräda. Listernas remsor är utbytta när man kommer in mot mitten av det norra takfallet. Spikarna är äldre, men den är inte handsmidda. Stickorna är hyv-lade och troligen tjärade.

Bosarps kyrka i all sin nyrenoverade glans

Källor

Muntliga källor

Niclas Hansson, Ramböll Sverige AB

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Beslut om utvändig och invändig renovering av Bosarps kyrka, Bosarps socken, Eslövs kommun, Länsstyrelsen i Skåne län, 2009

Petter Jansson: *Murverksdokumentation, Bosarps kyrka, Bosarps socken, Skåne, Landsantikvarien i Skåne, Skånes hembygdsförbund, 1989*

Underhållsplan, Bosarps kyrka, Eslövs kyrkliga samfällighet, Lunds stift, Skåne län, 2005

Lund 2010-11-18

Ingela Blomén, Helen Carlsson & Petter Jansson

Regionmuseets rapportserie 2010

Kulturmiljö

1. Vä 2:107, Vä sn, FU, Anders Edring, 2009
2. Villa Petterssons trädgård – en restaurering, Svalöv sn, AK, Anna Rabow, 2008
3. Marsvinsholms slott – renovering av balustrader, Balkåkra sn, AK, Kristina Nilén, 2008
4. Gravfältet i Färlöv, Färlövs sn, FU + UN, Tony Björk, 1995 – 2005
5. Glimmebodagården – taktäckning, Brösarps sn, AK, Emelie Petersson, 2009
6. Gylstorp. Medeltida odlingslämningar i Visseltofta sn, FU, Tony Björk & Brita Tronde, 2009
7. Väsby kyrka. Bland taklagare och takläggare, Väsby sn, AK, Petter Jansson, 2009
8. Odyssé längs Skånes kuster. Kust och Historia i Skåne. Bertil Helgesson, 2010
9. Övedskloster – restaurering av terrassmuren, Öved sn, AK, Kristina Nilén, 2007-2008
10. Stångby kyrka – utvändig renovering, Stångby sn, AK, Cecilia Pantzar & Kristina Nilén, 2005-2006
11. Kristianstads station – antikvarisk förundersökning, Kristianstad, AF, Emelie Petersson & Heikki Ranta, 2010
12. Allhelgonakyrkan i Lund – utvändig restaurering etapp I, Lunds socken, AK/AM, Petter Jansson, 2009
13. Hotade arter och byggnader –tips och råd vid byggnadsvård. PJ, Nils-Otto Nilsson & Åsa Jakobsson, 2009-2010
14. Människan och landskapet –Metodutveckling, etnobiologi för kulturmiljövård. PJ, Åsa Jakobsson, Anki Karlsson & Cissela Olsson, 2010
15. Vrams Gunnarstorps slott – utvändiga arbeten, Bjuvs sn, AK, Emelie Petersson, 2009
16. Ballingstorpsgården, Kviinge sn, AK, Emelie Petersson, 2010
17. Renovering av stenvalvsbro vid Öveds kloster, Öved sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
18. Mörarps kyrka – invändig renovering och konservering, Mörarps sn, AK, Lotta Eriksson, 2010
19. Tullstorpsåprojektet, Trelleborgs kn, KA, Bertil Helgesson & Cissela Olsson, 2010
20. Örnanäs – arbeten 2009 – 2010, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
21. Örtofta slott vid Bråån – kulturhistorisk utredning i samband med våtmarksprojekt, Örtofta sn, Kristina Nilén, 2010
22. Övedsklosters alléer. Öveds sn, PJ, Patrik Olsson, 2010
23. Sporrakulla gård 2010 – tak- och timmerarbeten, Glimåkra sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
24. Gamla begravningsplatsen i Kristianstad, Kristianstad sn, DK, Lotta Eriksson, 2010
25. Tomelilla Byagård – takarbeten 2010, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
26. Tomelilla Byagård – fasadarbeten 2010, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
27. Silversmedjan Kv Vapenbrodern 8, Kristianstad, Kristianstads sn, AK Katarina Olsson, 2008
28. Fjälstorps småskola – ommålning av fasad, AM, Helene Stalin Åkesson, 2010
29. Bälteberga Korsvirkeshuset – utvändig renovering, Ottarps sn, AK, Kristina Nilén, 2008-2009
30. Ilstorps kyrka – fönsterarbeten, Ilstorps sn, AK, Lotta Eriksson, 2009 – 2010
31. Heliga Trefaldighetskyrkan – tillbyggnad och invändig ombyggnad, Kristianstad sn, AM, Lotta Eriksson, 2009 – 2010
32. Norra Mellby kyrka – renovering av vapenhusets tak, Norra Mellby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
33. Lunds domkyrka – ändring av västportalens trappa, Lund, AM, Heikki Ranta, 2010
34. Övedskloster – förändringar vid trädgårdskanalen, Öveds sn, AK, Kristina Nilén & Lars Salminen, 2009-2010
35. Östra Karup kyrkogård, Östra karup sn, DK, Lotta Eriksson, 2010
36. Blåherre mölla – en kvarnmiljö för möten mellan då och nu, Maglehems sn, BMU, Ingela Blomén, Helen Carlsson & Helene Stalin Åkesson, 2009 – 2010
37. Mejeriet Skarhults gods – takrenovering, Skarhult sn, AM, Kristina Nilén, 2010
38. Saltkokningshuset - utvändig ommålning, Karlskrona, AM, Emelie Petersson, 2010
39. Glimmebodagården, Brösarps sn, AM, Emelie Petersson, 2010
40. Smedtorpet, Hässleholm sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
41. Tobaksmonopolet 2010 – fasadrenovering, Fjälkinge sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
42. Ballingstorps trädgårdar, Kviinge sn, DK, Cissela Olsson, Emelie Petersson & Brita Tronde, 2010
43. Södra Mellby mölla – tre vingar och en vingbalk, Södra Mellby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2008-2010

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

44. Bondrumsgården 2010, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
45. Torsebro krutbruk 2010 – murnings- och snickeriarbeten, Färlöv sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
46. Ekestad folketspark – arbeten i fyllecellerna, Österslöv sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
47. Övraby mölla – utvändigt renovering samt lyft och lagning av kuggkrans, Övraby sn, AM, Ingela Blomén, 2010
48. Scan i Ängelholm – där svenskt fläsk blev brittiskt bacon och Ystadkorven kryddades med känsla, Ängelholms sn, BD, Helene Stalin Åkesson med bidrag av Ingela Blomén och Anna Rabow, 2010
49. Parkeringsplats Uppåkra, FU, Catherine Svensson, 2003
50. Johannishus slott – utvändigt renovering, AM, Emelie Petersson, 2010
51. Västra Strö kyrka – utvändigt renovering, Västra Strö sn, AK, Helen Carlsson (med bidrag av Maria Sträng), 2008
52. Paviljongen, Åhus museum, FU & MD, Johan Dahlén, 2009
53. Baptistkapellet i Oppmanna – timmerarbeten på pastorsbostaden, Oppmanna sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
54. Vad som trots allt försvinner – ett forskningsprojekt om dokumentation och värdering av svårbevarat kulturarv, PJ, Helene Stalin Åkesson, 2008-2010
55. Ryttmästarebostället – flygelbyggnad, Gärds Köpinge sn, AM, Heikki Ranta, 2009
56. Utvändigt restaurering och svampsanering av Fränninge kyrka, Fränninge sn, AK, Mia Jungskär och Heikki Ranta, 2008-2009
57. Fjärestads kyrka – renovering av tornet, Fjärestads socken, AM, Heikki Ranta, 2009
58. Brösarps station – omläggning av tak, Maglehems sn, AM, Emelie Petersson 2010
59. Aosehus återigen, fjärde året på borgen, Åhus sn, UN, Helén Lilja m.fl, 2010
60. Vattenmöllan – restaurering av möllarebostadens östra fasad, Brunnby sn, AM, Maria Sträng, 2010
61. Bosjöklösters kyrka – utvändigt renovering, AK, Petter Jansson, Kerstin Börjesson 2009
62. Ingeborrarpsgården – taktäckning, Rya socken, AM, Emelie Petersson, 2010
63. Jöns Jonsgården – utvändiga arbeten, Kattarps socken, AM, Emelie Petersson, 2010
64. Bosarps kyrka – utvändigt renovering, AM, Helen Carlsson, Petter Jansson, Ingela Blomén, 2009

Förkortningar:

AF- antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AM- antikvarisk medverkan
AU- arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt
FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD- murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning
PJ- projektrapport
VP- vårdplan
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD- byggnadsark-dokumentation
BMU- byggnadsminnesutredning

